

IDEAS

Smernice za efikasniju zaštitu prava osoba sa invaliditeom korisnika rezidencijalnog smeštaja

Mladen Antonijević Priljeva
Beograd, 2016

Uvod

Prava osoba sa invaliditetom su uređena međunarodnim ugovorima univerzalnog karaktera i dokumentima čiji su predmet specifična prava osoba sa invaliditetom, potom Ustavom Republike Srbije, zakonima i drugim propisima koji bliže uređuju ostvarivanje prava u svim sistemima zaštite u okviru našeg pravnog sistema. Tako se odredbe vezane za prava osoba sa invaliditetom susreću u svim važnijim zakonima Republike Srbije što nesumnjivo svedoči i potvrđuje da je položaja osoba sa invaliditetom pre svega pitanje ostvarivanja ljudskih prava. U ovom smislu uloga sistema socijalne zaštite je ključna a ogleda se kroz pružanje usluga socijalne zaštite radi poboljšanja odnosno očuvanja kvaliteta života, otklanjanja ili ublažavanja rizika i ostvarivanja mogućnosti za samostalni život u zajednici, bez kojih nije moguće postići efektivno uživanje ljudskih prava osoba sa invaliditetom. Ustanove za smeštaj kao sastavni deo sistema socijalne zaštite jednako su obavezni da obezbede puno i nesmetano uživanja prava osoba sa invaliditetom. Tačnije na ustanove za smeštaj treba posmatrati kao na drugi dom osoba sa invaliditetom tako da u smislu zaštite prava korisnika kao i u cilju ispunjavanja svrhe sistema, korisnicima treba obezbediti punu podršku bez ometanja njihovih prava i sloboda.

Kako bi se podržao proces deinstitutionalizacije, Ambasada Kraljevine Norveške podržala je projekat IDEAS-a “Ka deinstitutionalizaciji rezidencijalne zaštite osoba sa invaliditetom”, čiji je osnovni cilj priprema korisnika i porodica

za izlazak iz ustanova socijalne zaštite. U tom smislu osnovne aktivnosti projekta usmerene su na razvoj usluga podrške prilikom ponovnog uspostavljanja veza između korisnika i zajednice i jačanja porodice osobe sa invaliditetom da preuzme deo brige o osobi ili učestvuje u životu osobe prilikom izlaska iz ustanove. Ipak, kako će veliki broj osoba do okončanja deinstitutionalizacije i dalje živeti u ustanova za rezidencijalni smeštaj, jedna od komponenti projekta imala je za cilj i unapređenje poštovanja prava korisnika na smeštaju. Ova publikacija upravo ima za cilj da zaposlenima u ustanovama približi njihove obaveze u odnosu na poštovanje prava korisnika.

Dalji tekst organizovan je tako da pruži sistematizovan pregled ključnih prava i slobode osoba sa invaliditetom u kontekstu njihovog boravka na smeštaju sa ciljem da će jasnije sagledavanje ovih standarda doprineti nesmetanom uživanju prava i sloboda korisnika smeštaja.

Dostojanstvo i ličnost

Korisnik ima pravo da bude tretirana dostojanstveno, uvažavan i poštovan te ima pravo na slobodan razvoj ličnosti i lične izbore. Korisnik uživa zaštitu od nasilja, fizičkog kažnjavanja i drugih oblika degradirajućeg tretmana.

Procesom ulaska u instituciju korisnik zadržava sva svojstva i karakteristike što se odnosi kako na neotuđive karakteristike kao što su etnička pripadnost, rasa ili seksualna orijentacija,

tako i na stil odevanja ili lične navike koje između ostalog čine sastavni deo ličnosti i identiteta korisnika koji mora biti u potpunosti poštovan i uvažavamo od strane institucije i zaposlenih. Poštovanje identiteta i ličnosti korisnika pomaže u adaptaciji korisnika na novo nastale uslove života na rezidencijinom smeštaju te doprinose građenju inkluzivne kulture i povoljnog okruženja za razvoj korisnika. Nasuprot ovome onemogućavanje ličnih izbora i razvoja ličnosti korisnika dovodi do stvaranja represivnog konteksta i doprinosu razvoju negativne percepcije od strane korisnika ka instituciji što za efekat može da ima razvijanje antagonizama i nemogućnosti institucije da ispuni svoju svrhu.

Onemogućavanje ličnih izbora i razvoja ličnosti korisnika često jeste ili može da odvede u kršenje prava korisnika što sa sobom potencijalno povlači ozbiljne reperkusije kako po korisnika tako i po instituciju, stoga je od posebne važnosti da se želje, odluke i lični izbori korisnika uvek kada je to moguće tj. razumno, poštuju jer grade harmonizovan odnos zasnovan na međusobnom uvažavanju. Ovo uglavnom podrazumeva suzdržavanje od preduzimanja mera koje su suprotne željama korisnika ali isto tako podrazumeva i obezbeđivanje podrške korisniku za razvoj ličnosti i ostvarivanje ličnih izbora.

Bezbednost i zaštita od nasilja

Korisnik ima pravo da budu zaštićenije od nasilja, torture, degradirajućeg i nečovečnog tretmana. Ovi postupci između

ostalog uključuju: psihološko nasilje koje može da se sastoji od pretnji, izazivanje straha i uznemiravanja, izolacija, otežavanja pri vršenju svakodnevnih poslova i potreba, uništavanje imovine bez obzira na njenu vrednost ako i drugo. Fizičko nasilje koje može da se sastoji od direktnog nanošenja fizičkih povreda, uskraćivanje vode ili hrane, uskraćivanje medicinske nege ili zloupotreba nege, seksualno zlostavljanje, neopravdano korišćenje restriktivnih postupaka i mera kao i drugo. Uskraćivanje zadovoljavanja osnovnih potreba ne sme koristiti kao disciplinska mera.

Osobe sa invaliditetom su često izložene nasilju u svim segmentima život usled isključivanja, zanemarivanja, neprilagođenosti zajednice njihovim potrebama i predrasudama tj. kulturom koja često na osobe sa invaliditetom posmatra dehumanizujuće. Ovakva situacija je dalje otežana ukoliko je osobi sa invaliditetom potrebna podrška pri traženju pomoći ili zaštite od nasilja. Stoga posebne napore treba uložiti u zaštitu osoba sa invaliditetom od fizičkog i psihološkog nasilja podjednako u njihovom domu, javnom prostoru ili institucionalnom smeštaju. Zaštita od nasilja i degradirajućeg tretmana podrazumeva kako preventivno tako i korektivno delovanje. U preventivnom smislu institucija pre svega treba da formira politiku i unutrašnju kulturu nulte tolerancije prema nasilju koja je se jasno odslikava ili izvire iz unutrašnjih akata. Takođe, zaposleni kroz nadzor i brigu o korisnicima treba da upravljaju potencijalnim rizicima i konfliktima među korisnicima koji mogu da eskaliraju u nasilje. Rukovodioci isto tako treba da osiguraju efektivan nadzor nad zaposlenima u kontekstu ophođenja, postupaka i tretmana prema korisnicima na

osnovu standarda ljudskih prava i stručnog rada. U korektivnom smislu zaposleni su u obaveze da pokrenu adekvatnu proceduru svaki put kada uoče fizičko i/ili psihičko nasilje, kontaktiraju nadležne organe kao i da obezbede socio-psihološku podršku korisnicima koji su pretrpeli nasilje. Zaštita od nasilja takođe uključuje edukaciju kako zaposlenih tako i korisnika o prepoznavanju i reagovanju na pojave nasilja kao i saradnju sa stručnim telima i organizacijama. Oglašavanje i zanemarivanje nasilja je najstrožije zabranjeno.

Zadovoljavanje osnovnih životnih potreba

Korisnik ima pravo na pomoć i podršku u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba kao što su:

- obezbeđivanje ishrane i podrška prilikom hranjenja u skladu sa potrebama korisnika;
- pomoć pri oblačenju i presvlačenju;
- pomoć pri kretanju;
- pomoć pri održavanju higijene usne šupljine, nogu i noktiju, brijanju i šišanju;

- pomoć pri obavljanju fizioloških potreba i lične higijene (tuširanje i kupanje);
- pomoć pri održavanju higijene kreveta i prostora;
- davanje prepisane terapije, saniranje i nega manjih povreda;
- kontrola vitalnih funkcija (pritisak, temperatura, nivo šećera u krvi, unošenje i izbacivanje tečnosti i slično.);
- nabavku odeće i obuće primerenu vremenskim prilikama;
- obezbeđivanje prikladne dekoracije koja odražava individualne ukuse i želje korisnika, pomoći prilikom održavanja prostora u kojem borave i staranja o ličnim stvarima;;
- obezbeđivanje dovoljno prostora i opreme koji korisniku omogućavaju privatnost;
- čišćenje zajedničkih prostorija, soba i pripadajućih sanitarnih prostorija;
- pranje i peglanje posteljnog i ličnogrublja;

Pomoć i podrška pri zadovoljavanju osnovnih životnih potreba predstavljaju bazičnu ulogu institucionalnog smeštaja i prvi korak u ostvarivanju ciljeva smeštaja. Pored očiglednih postupaka u ovom smislu kao što su pomoć i podrška pri održavanju higijene, ishrani, oblačenju i drugo; zaposleni

takođe treba da pruže pomoć i podršku u drugim domenima za koje korisnik smatra da mu je potrebna pomoć a posebne u domenima koje obrađuje ovaj dokument iz perspektive prava korisnika. Zadovoljavanje osnovnih životnih potreba treba da bude strogo nadzirano pošto uskraćivanje potreba, neredovno zadovoljavanje potreba ili zloupotreba mogu da dovede do dramatičnih oblika kršenja ljudskih prava, nasilja i torture.

Očuvanje potencijala korisnika i priprema za samostalni život

Korisnik ima pravo na aktivnosti usmerene ka razvijanju i očuvanju potencijala korisnika i pripreme za samostalni život koje uključuju:

- podrške u izgradnji i održavanju pozitivnih odnosa sa drugim licima u okruženju;
- organizovanja radno-okupacionih i edukativnih aktivnosti koje podstiču sticanje novih znanja i veština;
- podrške u održavanju kontakta sa biološkom porodicom i drugim licima značajnim za korisnika;

- organizovanja slobodnog vremena u skladu sa potrebama i interesovanjima korisnika;
- organizovanja kulturno-zabavnih sadržaja u skladu sa interesovanjima, željama i sposobnostima korisnika u ustanovi i izvan nje;
- razvoja veština za prepoznavanje i rešavanje problema;
- razvoja komunikacionih veština;
- razvoja veština za samozaštitu;
- razvoja veština i znanja potrebnih za život i rad izvan institucije;
- pružanja rehabilitacionih i terapijskih usluga;
- pomoći u učvršćivanju stečenih znanja i veština.

Aktivnosti usmerene ka razvijanju i očuvanju potencijala korisnika i pripreme za samostalan život predstavljaju ključnu ulogu i svrhu rezidencijinog smeštaja koji, bez obzira na specifične okolnosti u kojima se korisnik zatekao, uvek predstavlja privremenu meru. Naime, boravak korisnika na rezidencijalnom smeštaju sme da traje samo do onog trenutka dok se ne stvori minimum uslova za njegovo ponovno uključenje u zajednicu. Tako je sticanje uslova tj. trajanje boravka direktno uslovljeno aktivnostima razvoja i očuvanja potencijala korisnika i pripreme za samostalni život. U

licima u okruženje a pogotovo sa supružnikom, porodicom i prijateljima, formirati slobodno vreme u odnosu na potrebe i posebna interesovanja korisnika kao i što sadržajnije te intenzivnije opštenje korisnika sa spoljnom zajednicom. U kontekstu razvijanja potencijala korisnika, institucija pre svega treba da utvrdi slabosti korisnika a pogotovo one koje su prepreka samostalnom životu te da obezbedi podršku korisniku u pristupu programima i uslugama usmerenih na sticanje veština za život i rad izvan institucije. Ovo uključuje kako razvoje veština komunikacije, prepoznavanja i rešavanja problema tako i znanja tj. veštine koje su umerene ka tržištu rada. Pružanje rehabilitacionih i terapijskih usluga je ključno kod razvoja i očuvanja funkcionalnosti korisnika dok posebnu pažnju treba posvetiti licima kod koji je skorije nastao invaliditet kao i kod lica koja su bila zanemarivana ili nisu imala pristup uslugama rehabilitacije pošto pravovremena i adekvatna podrška u ovom smislu može značajno da utiče na poboljšanje funkcionalnosti korisnika.

Pristupačnost i prilagođenost

Korisnik ima pravo na obezbeđivanja pristupa fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacione i komunikacione tehnologije i sisteme, kao i drugim pogodnostima i uslugama koje su otvorene odnosno koje stoje na raspolaganju drugim licima.

Korisnik na smeštaju ima pravo da koristi servise koji mogu da doprinesu njegovom osposobljavanju za samostalni život, povećaju funkcionalnost i produktivnost te pomognu uključivanje u zajednicu. Pristup ovim servisima treba da bude nesmetan i na način koji ne remeti njegovu slobodu bez obzira na to da li su servisi dostupni na smeštaju ili u zajednici. Korisnik takođe ima pravo da sa drugim licima i osobljem ravnopravno učestvuje u planiranju aktivnosti, isto tako niko ne može primorati korisnika da uzme učešće u bilo kojim aktivnostima.

Obezbeđivanje pristupa i pristupačnosti se odnosi na adekvatne prostorne, programske i tehnološke karakteristike. Odnosno kako na strukturalnu prilagođenost tako i na prilagođenost servisa, usluga, informacija i drugih pogodnosti unutar institucije i u zajednici. Pored ispunjavanja propisanih minimalnih standarda i smernica za pristupačnost objekata jednako pažnje treba posvetiti nematerijalnim sadržajima, kao što su različiti edukativni programi, koji moraju biti prilagođeni posebnim potrebama osoba sa invaliditetom. Kako bi institucija mogla da odgovori na potrebe korisnika u ovom smislu, trebalo bi obezbediti obuke za zaposlene o problemima sa kojima se suočavaju osobe sa invaliditetom kako bi na adekvatan način realizovali podršku. Stoga je od posebne važnosti da institucija uključuje korisnike u proces planiranje i formiranja novih programa i sadržaja kako bi oni zaista adresirali stvarne potrebe korisnika na smeštaju te na način koji je prilagođen individualnim potrebama svakog korisnika.

Zbrana diskriminacije

Zabranjena je diskriminacija korisnika po osnovu nacionalne ili etničke pripadnosti, rase ili veroispovesti, političkog ili drugog ubeđenja, pola, invaliditeta, seksualne orijentacije, jezika, obrazovanja, imovnog stanja ili nekog drugog ličnog svojstva.

Zabrana diskriminacije se najčešće javlja u svoja dva osnovna oblika kao neposredna i posredna diskriminacija, kao i povreda načela jednakih prava i obaveza. Neposredna diskriminacija postoji ako se lica ili grupa odnosno diskriminirani, u istoj ili sličnoj situaciji, bilo kojim aktom ili radnjom, stavljaju ili su stavljani u nepovoljniji položaj ili bi mogli biti stavljani u nepovoljniji položaj zbog njegove, odnosno njihove invalidnosti. Posredna diskriminacija postoji ako se diskriminirani, zbog njegove invalidnosti, stavlja u nepovoljniji položaj donošenjem akta ili preduzimanjem radnje koja je prividno zasnovana na načelu jednakosti i nediskriminacije, osim ako je taj akt ili radnja opravdana zakonitim ciljem, a sredstva za postizanje tog cilja su primerena i nužna. Povreda načela jednakih prava i obaveza nastaje:

- ako se diskriminisanom isključivo ili uglavnom zbog njegove invalidnosti neopravdano uskraćuju prava i slobode, odnosno nameću obaveze, koje se u istoj ili sličnoj situaciji ne uskraćuju ili ne nameću drugom licu ili grupi;
- ako su cilj ili posledica preduzetih mera neopravdani;
- ako ne postoji srazmera između preduzetih mera i cilja koji se ovim merama ostvaruje.

Objektivno posmatrano, osobe sa invaliditetom spadaju u tradicionalno marginalizovana grupe koje su češće izložene diskriminacijom u svim sferama života tako da je od posebne važnosti da korisnici rezidencijalnog smeštaja budu upoznati sa svojim pravima a posebno sa standardima zabrane diskriminacije u odnosu na osobe sa invaliditetom. Takođe, osobe sa invaliditetom mogu biti i osobe istopolne seksualne orijentacije, manjinske vere, rase ili religije tako da i druga lična svojstva na osnovu kojih je zabranjeno razlikovanje mogu biti povod za diskriminaciju, samostalno ili udruženo sa invaliditetom ili nekim drugim ličnim karakteristikama što dovodi korisnika u posebno ranjivu situaciju. Stoga je od posebne važnosti edukovati korisnike o standardima zabrane diskriminacije gde se na ovaj način pomaže korisniku da stekne potrebna znanja kako bi se štitio od diskriminacije podjednako za vreme trajanja boravka i u zajednici. Isto tako, rukovodioci kao i zaposleni moraju biti upoznati sa standardima zabrane diskriminacije kako bi adekvatno prilagodili akte i radnje i tako izbegli diskriminatorne postupke. Korisnik takođe ima prava da bude upoznat sa, te da mu se obezbedi pristup mehanizmima za zaštitu od diskriminacije na način koji je prilagođen njegovom invaliditetu.

Na bodru protiv diskriminacije treba posmatrati kao na mehanizam inkluzije i postizanja jednakosti u čemu zasigurno institucija treba da prednjači, naime rezidencijalni smeštaj mora biti siguran i inkluzivan prostor za sve korisnike bez obzira na njihovo lično svojstvo što se jedino može postići ukoliko se lične karakteristike korisnika uzimaju u obzir prilikom formiranja akata, procene, radnji i sadržaja. koje neguju karakteristike korisnika i odgovaraju na potrebe a

nikako negiranjem različitosti između korisnika.

Zaštita žena

Korisnice uživaju apsolutnu zaštitu od nasilja, zlostavljanja i drugih oblika degradirajućeg tretmana kao i apsolutnu zabranu diskriminacije u odnosu na važeće propise. Korisnice imaju pravo da nesmetano koriste raspoložive afirmativne mere te imaju pravo na druge opšte i posebne programe podrške u cilju postizanja jednakosti polova.

Žene i devojke sa invaliditetom su izložene višestrukoj diskriminaciji, učestalim nasiljem, otežanim pristup tržištu rada te se generalno nalaze u nepovoljnije položaju u skoro svim sferama života. Stoga treba uložiti dodatne napore u podršku ženama i devojka na rezidencijinom smeštaju što podrazumeva adekvatnu procenu rizika i potreba, edukaciju u oblasti zaštite prava i raspoloživih afirmativnih mera, psiho socijalnu podršku kao i dodatne napore ka omogućavanju sticanju znanja i veština potrebnih za samostalan život u zajednici. Takođe zaposlene treba sensibilisati o problemima sa kojim se suočavaju žene i devojke sa invaliditetom te ih treba edukovati o temama od posebnog značaja kao što su diskriminacija žena i rodno zasnovano nasilje. U pogledu zaštite od diskriminacije, žene i devojke sa invaliditetom podležu odredbama Zakona o zbrani diskriminacije, Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom kao i odredbama Zakona o ravnopravnosti polova što sve treba uzeti u obzir kada se formiraju akti ili radnje.

Zdravstvena zaštita

Korisnik ima pravo na pravovremenu i adekvatnu zdravstvenu zaštitu i negu što podrazumeva kako hitnu medicinsku pomoć tako i lečenje koje uključuje nesmetan pristup različitim nivoima sistema zdravstvene zaštite, adekvatne dijagnostičke procedure, lekove, terapije, pomagala, stomatološke usluge i drugo. Uživanje ovog prava takođe uključuje obezbeđivanje prevoza i/ili pratioca, informisanje o zdravstvenom stanju na način koji je prilagođen invaliditetu osobe kao i pravo osobe da samostalno odlučuje o načinu i toku lečenja. Niko nema pravo da primora osobu na medicinski tretman osim u okolnostima predviđenih zakonom i po propisanoj proceduri.

Osobe sa invaliditetom imaju pravo na isti izbor, kvalitet i standard besplatne ili pristupačne zdravstvene zaštite i programa koji se nude drugim licima, uključujući u oblasti polnog ili reproduktivnog zdravlja i javnih zdravstvenih programa namenjenih širokoj populaciji. Osobe sa invaliditetom takođe imaju pravo na one zdravstvene usluge koje su konkretno potrebne osobama sa invaliditetom zbog njihovog invaliditeta, uključujući rano otkrivanje i intervenciju i usluge namenjene svođenju na najmanju meru i sprečavanju daljeg invaliditeta. Uloga rezidencijalnog smeštaja u oblasti zdravlja se uglavnom ogleda u tome da obezbedi potrebnu podršku korisniku, zajedno sa sistemom zdravstvene zaštite, za ostvarivanje prava i nesmetano korišćenje zdravstvenih usluga kao i zdravstveni nadzor nad korisnikom tokom smeštaja kao što je merenje pritiska, šećera u krvi, primanje terapije i drugo.

Korisnik se može susresti sa nizom administrativnih zahteva u procesu opštenja sa sistemom zdravstvene zaštite tako da je od posebne važnosti da rezidencijini smeštaj ima razvijenu komunikaciju sa zdravstvenim ustanovama i Fondom zdravstvenog osiguranje kako bi se korisnicima obezbedila adekvatna multisektorska podrška i pomoć pri ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu. Takođe korisnika treba informisati te mu pružiti podršku po pitanju raspoloživih mehanizama za zaštitu prava pacijenata.

Privatnost

Korisnik ima pravo da zadrži maksimum moguće privatnosti, što uključuje:

- Pravo da prima i šalje ne otvorenu poštu uključujući elektronsku poštu;
- Pravo da ostvaruje telefonske razgovore u privatnosti;
- Pravo da se u privatnosti opšti sa porodicom i prijateljima;
- Pravo na intiman odnos sa partnerom ili supružnikom u privatnosti;
- Pravo na privatnost tokom održavanja lične higijene i odevanja;
- Pravo da bude smešten u sobi sa osobama istog pola;

- Pravo na privatnost tokom medicinskih pregleda;

Uloga rezidencijinog smeštaja u ovom smislu uglavnom podrazumeva obezbeđivanje prostora u kome korisnik, u privatnosti, može da obavlja gore pomenute radnje kao i suzdržavanje od nerazumnog ograničavanja prava na privatnost. Takođe ukoliko je korisniku, na primer, potrebna pomoć pri čitanju pisma/elektronske pošte ili ostvarivanju telefonskog razgovora, zaposleni su u obavezi da ove, kao i druge lične sadržaje, drže u tajnosti te da ih ne dele sa drugim licima, uključujući kolege i rukovodstvo.

Lična svojina

Korisnik ima pravo na ličnu svojinu i raspolaganje ličnom svojinom bez obzira na njenu vrednost. Ovo podrazumeva obezbeđivanje individualnog prostora za odlaganje lične svojine i omogućavanje nesmetanog upravljanja svojinom. Ukoliko je u pitanju raspolaganje novcem, hartijama ili predmetima od vrednosti licu treba obezbediti osiguran prostor za odlaganje kome samo on ima pristup. Ukoliko korisnik odredi drugo lice za raspolaganje njegovom svojinom ima pravo na polaganje računa i uvida u način raspolaganja svojinom.

Korisniku takođe treba obezbediti podršku pri upravljanju i raspolaganju te ispunjavanju administrativno pravnih obaveza vezanih za posedovanje svojine koja se nalazi van smeštaja kao što je vođenje bankovnog računa, registracija vozila,

porezi i drugo.

Komunikacija i informisanje

Korisnik ima pravo na slobodu izražavanja i mišljenja, uključujući slobodu da traži, prima i prenosi informacije i ideje posredstvom svih oblika komunikacija po svom izboru. Korisnik ima pravo na sve informacije koje su namenjene široj javnosti u formatu koji odgovara njegovom invaliditetu kao i da ostvaruje komunikaciju sa institucijama, servisima i licima.

Korisnik ima pravo da bude blagovremeno i objektivno obavještena o svim promenama i novinama vezanim za njegov status i boravak na smeštaju što podrazumeva izmene u zakonima, procedurama, pravilnicima, kućnom redu i slično. Osoba takođe ima pravo da nesmetano pribavlja informacije o društvenim dešavanjima i temama od posebnog interesovanja putem televizije, radija, novina ili interneta te da bude u toku sa dešavanjima u zajednici.

Lična komunikacija korisnika u smislu prepiske je apsolutno poverljiva.

Sloboda kretanja

Korisnik uživa slobodu kretanja što podrazumeva nesmetano kretanja u okviru institucije kako horizontalno tako i vertikalno kao i slobodu da izađe van smeštaja kada to želi. Pretpostavka uživanju slobode kretanja predstavlja pristupačnost objekata i stanica javnog prevoza kao i osiguravanje pomagala i/ili asistencije za kretanja. Korisnik ima pravo da mu se obezbede, oprave ili zamene za nova odgovarajuća pomagala za kretanje u što kraćem roku kao i da mu se obezbedi podrška pri kretanju. Sloboda kretanja je u direktnoj vezi za efektivnim uživanjem skoro svih prava, funkcionalnosti korisnika, očuvanju socijalnih veza i drugo tako da kada se formira kućni red ili određuju resursi ovi procesi i postupci trebaju biti počinjeni pravima korisnika.

Obrazovanje

Korisnik ima pravo pristupa inkluzivnom, kvalitetnom i slobodnom osnovnom i srednjem obrazovanju kao i programima prekvalifikacije ili celoživitnog učenje na način koji je prilagođen njegovom invaliditetu. Osoba sa invaliditetom ima pravo na razvoja ličnosti, talenata i kreativnosti kao i na razvoj umnih i fizičkih sposobnosti do punog stepena njegovog potencijala.

Obrazovanje ima presudnu ulogu u osposobljavanju korisnika za samostalni život gde sa jedne strane, razvoj potencijala

korisnika može umanjiti efekte invaliditeta, dok sa druge strane sticanje novih znanja i veština može učiniti korisnika konkurentnijim na tržištu rada i na taj način mu obezbediti socio ekonomsku stabilnost bez koje život u zajednici nije moguć. Jasno je da rezidencijini smeštaj ne može i ne treba da menja obrazovne institucije i programe ali treba da obezbedi sisteme podrške za obrazovanje i usavršavanje svojih korisnika kroz uspostavljanje funkcionalne saradnje i partnerstava sa institucijama, organizacijama i obrazovnim programima. Posebnu pažnju treba posvetiti korisnicima koji nemaju završeno osnovno obrazovanje pošto se smatra da nemanje osnovnog obrazovanja značajno otežava funkcionisanje pojedinca u društvu.

Rad i zapošljavanje

Korisnik ima mogućnost da ostvaruju svoje pravo na rad ravnopravno sa drugima kao i pravo na pristup opštim tehničkim programima i programima za stručno usmeravanje, uslugama nalaženja posla i stručne te kontinuirane obuke u skladu sa njegovim potrebama.

Osoba sa invaliditetom u skladu sa zakonom može da ostvari pravo:

- na utvrđivanje statusa i procene radne sposobnosti;
- na mere i aktivnosti profesionalne rehabilitacije;

- na zapošljavanje pod opštim uslovima;
- na zapošljavanje pod posebnim uslovima;
- na mere aktivne politike zapošljavanja;
- na zapošljavanje u posebnim organizovanim oblicima zapošljavanja i radnog angažovanja osoba sa invaliditetom;

U kontekstu profesionalne rehabilitacije, osoba sa invaliditetom ima pravo na:

- karijerno vođenje, profesionalno informisanje, savetovanje i individualni plan zapošljavanja;
- radno osposobljavanje, dokvalifikaciju, prekvalifikaciju i programe za sticanje, održavanje i unapređivanje radnih i radno-socijalnih veština i sposobnosti;
- pojedinačne i grupne, opšte i prilagođene programe za unapređenje radno-socijalne integracije;
- razvoj motivacije, tehničku pomoć, stručnu podršku, praćenje i procenu rezultata profesionalne rehabilitacije;
- individualni savetodavni rad, koji uključuje pomoć u prihvatanju sopstvene invalidnosti sa stanovišta mogućnosti uključivanja u rad i pojedine mere profesionalne rehabilitacije;

Uzeto u obzir da većinu gore navedenih aktivnosti sprovode organizacije nadležne za poslove zapošljavanja, preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, obrazovne ustanove i drugi, uloga rezidencijinog smeštaja se uglavnom ogleda u pružanju osnovnih informacije, uspostavljanju funkcionalnih kontakata i koordinacije sa organizacijama koje sprovode pomenute aktivnosti. Takođe, važno je napomenuti da korisnik tokom boravka na rezidencijalnom smeštaju može da radi, šta više maksimum napora treba uložiti u podršku zapošljavanja korisnika jer je malo verovatno da će u suprotnom korisnik postići ekonomsku stabilnost koja bi pomogla njegovu izlaznost sa smeštaja.

Sloboda veroispovesti

Korisnik je slobodan da nesmetano praktikuje svoju veru, samostalno ili u okviru svoje verske zajednice. Korisnik takođe ima pravo opštenja sa svojim religijskim predstavnikom kako u okviru institucije tako i van nje. Korisnik ima pravo da mu se ishrana prilagodi u odnosu na pravila njegove religije (post, košer, halar i dugo).

Različite religijske prakse zahtevaju različite obrasce ponašanja od pojedinaca tj. vernika koji prevazilaze puku formalnost već predstavljaju suštinu opštenja vernika sa svojom verom kao što je to, na primer, pričest u okviru pravoslavne religije. Važno je razumeti da ne vršenje određeni religijski postupaka tj. rituala za vernika, a po pravilima mnogih religija,

predstavlja odvajanje od vere. Stoga korisniku treba omogućiti slobodno i nesmetano uživanje slobode veroispovesti kroz, pre svega, nemešanje ali i osiguravanje prostora za molitvu u skladu sa zahtevima vere i podrške pri opštenju korisnika sa svojim religijskim liderima i verskom zajednicom kao i prilagođavanje stila života po potrebi.

Pravo glasa

Korisnik zadržava aktivno i pasivno biračko pravo stoga mu treba omogućiti da obavlja poslove vezane za birački spisak te da glasa na lokalnim, republičkim i predsedničkim izborima u skladu sa njegovim potrebama i invaliditetom. Korisnik takođe ima pravo da bude biran tj. da se kandiduje.

Osobama sa invaliditetom je, obavezujućim normama međunarodnog prava, Ustavom Republike Srbije i pozitivnim propisima našeg nacionalnog zakonodavstva, garantovano puno i jednako uživanje svih ljudskih prava i sloboda, među kojima su i pravo da odlučuju o svim pitanjima koja su od interesa za građane što uključuje aktivno i pasivno biračko pravo. Osobama sa invaliditetom neophodno je omogućiti pristup biračkim mestima. U slučaju da je biračko mesto nepristupačno i tehnički je nemoguće otkloniti postojeće barijere do dana održavanja izbora, izborne komisije moraju biračima sa invaliditetom omogućiti da ostvare svoje biračko pravo glasanjem u svome domu, uz garantovanu tajnost izbora i podršku članova izborne komisije shodno zakonom propisanoj proceduri. Isto tako, korisnicima rezidencijinog

smeštaja u mestu izvan mesta prebivališta iz ličnih dokumenata neophodno je omogućiti da ostvare biračko pravo otvaranjem biračkih mesta u ustanovama za trajni smeštaj gde te osobe borave. Poslovi veza za ovu oblast spadaju u nadležnost izbornih komisija dok su zaposleni na rezidencijino smeštaju trebaju zauzeti proaktivan stav tako što će pravovremeno kontaktirati nadležni organ u cilju koordinacije oko ostvarivanja potrebnih uslova za otvaranje i prilagođavanje izbornih mesta u ustanovama.

Procena i individualni planovi

Korisnik ima pravo na procenu u cilju određenje adekvatnog stepen podrške na osnovu potreba, snaga, rizika, sposobnosti i interesovanja korisnika i drugih lica značajnih za korisnika. Procena uzima u obzir kulturološke i lične posebnosti korisnika: geografsko i nacionalno poreklo, maternji jezik, versko opredeljenje, uzrast, rod, seksualnu orijentaciju i drugo.

Korisnik ima pravo na izradu individualnih planova usluge na osnovu procene kojom se određuje stepen potrebne podrške kao i na periodičnu reviziju individualnih planova.

Korisnik ima pravo da mu se odredi stručni radnik te ima pravo da promeni dodeljenog stručnog radnika.

Procena predstavlja temelj rada sa korisnikom pošto uzmi u obzir lične karakteristike, kulturološke odlike, interesovanja i druge posebnosti korisnika, šta više procena predstavlja operacionalizaciju tretmana korisnikovih na smeštaju u skladu sa standardima zaštite prava i podrške sa samostalni život. Tačnije procena oživljava u postupcima, stručnom radu i kapacitetima sve domene o kojima se raspravlja u ovom dokumentu i predstavlja ključni model preventivnog delovanja od strane rezidencijinog smeštaja u pogledu nesmetanog uživanja prava korisnika posto određuje oblik, način i stepen podrške korisniku.

Restriktivni postupci i mere

Restriktivni postupci i mere prema korisnicima koji svojim ponašanjem dovode u opasnost sebe, druge korisnike, osoblje, posetioce ili imovinu, primenjuju se isključivo na osnovu planiranih, praćenih, nadgledanih i vremenski ograničenih intervencija, u skladu sa posebnim propisom.

Za ograničavanje kretanja, izolaciju ili kontrolu ponašanja korisnika pružalac usluge propisuje procedure, određuje lice odgovorno za odobravanje restriktivnih postupaka i mera i vodi evidenciju o njihovoj primeni, u skladu sa posebnim propisom.

Posebni propisi i procedure koji regulišu restriktivne postupke i mere moraju biti prezentovani korisniku na način koji je prilagođen njegovom invaliditetu.

Zaštita prava i pravna podrška

Korisnik u svakom trenutku ima pravo da se obrati nadležnim organima, licima ili organizacijama u cilju zaštite svojih prava. Raspoloživa pravna sredstva u cilju zaštite prava korisnika moraju biti predočena korisniku u svakom trenutku na način koji je prilagođen njegovim potrebama i invaliditetu. Korisnik ima pravo da kontaktira nadležne organe u privatnosti ili uz asistenciju ukoliko je to potrebno te se može nesmetano sastajati sa predstavnicima organa ili organizacija za zaštitu ljudskih prava. Korisnik takođe ima pravo na punu podršku u vršenju svih pravnih poslova za koje korisnik smatra da su od značaja a posebno:

- utvrđivanje identiteta korisnika;
- iniciranje utvrđivanja i rešavanja građansko-pravnog statusa korisnika;
- obezbeđivanje dostupnosti pravne pomoći i podrške u skladu sa potrebama korisnika;

- obezbeđivanje komunikacije korisnika stranih državljana sa diplomatsko konzularnim predstavništvima;

Ograničenja

Korisnik koji je lišen poslovne sposobnosti nema pravo na rad, glasanje, upravljanje sopstvenom imovinom, vršenje roditeljskih prava, samostalno preduzimanje pravnih poslova, donošenje odluke o prekidu trudnoće i medicinskim procedurama i drugo, već ove poslove i postupke preduzima njegov zakonski zastupnik tj. staratelj.

Korisnik koji je delimično lišen poslovne sposobnosti lišava se samo onih prava koja su striktno definisana odlukom suda.